

Hoeveel recht heeft de emotie?

Hoeveel recht heeft de emotie?

Straffen in de slachtoffercultuur

Henri Beunders

Met illustraties van Floris Tilanus

AUP

Afbeeldingen omslag en binnenwerk: Floris Tilanus

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 725 8

e-ISBN 978 90 4853 875 1 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 876 8 (ePub)

NUR 820

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© Henri Beunders / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor
Victoria, Alexandra en Adriaan

Inhoud

Lijst van gesprekspartners	9
Voorwoord	13
Proloog: Mens, maatschappij, media, emoties	19
1. Ik levenslang, dan jij ook levenslang	45
2. Het delict als deuk in de samenleving	69
3. Onrust en botte bijlen	87
4. De verlegen en verwarde rechter	105
5. De burger als dam tegen 'het volk'	125
6. Het volk, de tijdgeest en de slachtoffercultuur	145
Slotbeschouwing: Kompas voor de wandelaar	169

Lijst van gesprekspartners

- Mr. A.A.M. van Agt, oud-minister van Justitie (telefoongesprek, mailverkeer)
- Mr. F.C. Bakker, voorzitter van de Raad voor de Rechtspraak, Den Haag
- Prof.mr. J.M. Barendrecht, hoogleraar Privaatrecht UvT en partner HiiL, Den Haag
- Mr. F.G. Bauduin, oud-strafrechter, Amsterdam
- Prof.mr. M.J. Borgers, lid Hoge Raad, Amsterdam
- Prof.mr. P.P.T. Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht Radboud Universiteit (telefoongesprek, mailverkeer)
- Mr. B. Broers, oud-officier van justitie, Amsterdam
- Bert Brussen, hoofdredacteur The Post Online, Amsterdam
- Mr. G.J.M. Corstens, oud-president Hoge Raad, Den Haag
- Mr. A. Croiset van Uchelen, advocaat, Amsterdam
- Dr. R.M. Dekker, historicus, Amsterdam
- Mr. M.J. Diemer, oud-strafrechter, Amsterdam
- Mr.dr.drs. I. van Domselaar, rechtsfilosoof UvA, Amsterdam
- Prof.mr. J.W.M. Engels, hoogleraar Recht Decentrale Overheden en D66-senator, Groningen
- Mr. J.W. Fokkens, oud-procureur-generaal Hoge Raad, Den Haag
- Mr.drs. J.J.H.M. van Gennip, voorzitter raad van bestuur Reclassering Nederland, Den Haag
- Mr. M. Haenen, redacteur NRC Handelsblad, Amsterdam
- Prof.dr. E.M.H. Hirsch Ballin, oud-minister van Justitie (mailverkeer)
- Dr. G. ter Horst, oud-minister van Binnenlandse Zaken, Egmond-Binnen
- Mr. F. Jensma, juridisch commentator NRC Handelsblad, Amsterdam

Prof.dr. A.A.M. Kinneging, hoogleraar Rechtsfilosofie UL
(telefoongesprek, mailverkeer)

Dr. H.P.M. Knapen, CDA-senator, Amsterdam

Mr. R. Korver, slachtofferadvocaat, Amsterdam

Mr.dr. M. Malsch, senior onderzoeker NSCR, Amsterdam

Mr. M. van Oosten, oud-rechter, Bussum

Prof.dr.mr. R. Otte, procureur-generaal OM, Den Haag

Prof.dr.mr. D.W.J.M. Pessers, hoogleraar Rechtstheorie VU/
UvA, Laren

Prof.dr.ing. S. Schaap, VVD-senator, Emmeloord

Mr. T. Schalken, emeritus hoogleraar Strafrecht en oud-
rechter, Muiderberg

Mr. A. Smolders, publicist en gastonderzoeker NSCR,
Amsterdam

Mr. G. Spong, strafrechtadvocaat, Amsterdam

Prof.mr.dr. L. Stevens, hoogleraar Straf(proces)recht VU,
Amsterdam

Mr. F. Teeven, oud-staatssecretaris Veiligheid & Justitie,
Den Haag

Mr. A.G.A.M. van de Ven, rechter-commissaris, Den Haag

Mr. H. Wooldrik, oud-hoofdofficier van Justitie, Amsterdam

Voorwoord

Dit boek komt voort uit verwondering over de betekenis van een woord. Het woord 'rechtsorde' om precies te zijn, gevat in de frase die ik de afgelopen jaren steeds vaker hoorde als er ergens weer een ernstig misdrijf was gepleegd: 'de ernstig geschokte rechtsorde'. Ik ben geen jurist of taalkundige maar historicus, en ik weet dat de taal altijd de spiegel is geweest van de samenleving. Die samenleving lijkt emotioneler geworden, sneller geschokt dan vroeger.

Daarom ben ik op zoek gegaan naar de etymologische herkomst van het begrip 'geschokte rechtsorde' en naar de betekenis ervan in het hedendaagse Nederland. Taalkundig is het woord etymologie zelf van Griekse herkomst: *etymon* is 'het werkelijke, het ware'. Ofwel, wat gaat er schuil achter woorden en begrippen? Belangrijker nog voor mijn zoektocht is: zegt het iets over de maatschappij als een bepaald woord verdwijnt, juist meer en meer wordt gebruikt, of een heel andere betekenis krijgt?

Emotie komt uit het Latijn, 'e' betekent uit, en '*motio*' betekent 'beweging' of 'koortsrilling', en dat laatste woord duidt erop dat emotie vroeger met ziekte in verband werd gebracht, niet met de ratio, het verstand of de redelijkheid. Het zijn deze maatschappelijke 'koortsrillingen' die al enkele decennia mijn interesse opwekken. In 2002 publiceerde ik hierover de studie *Publieke Tranen. De drijfveren van de emotiecultuur*. Die ging over het feit dat Nederlanders veel meer dan daarvoor hun emoties in het openbaar gingen uiten, of het nu uit vreugde was of uit verdriet.

Het gevoel dat de hoogtechnologische en bureaucratische cultuur waarin we zijn komen te leven van de weeromstuit ook een emotionelere cultuur is geworden, is in de afgelopen

jaren alleen maar sterker geworden. Er is immers sprake van emancipatie en individualisering van de burger enerzijds, en anderzijds van een sterker wordend gevoel dat er nóg meer obstakels uit de weg geruimd moeten worden om het succesvolle autonome leven in al zijn glorie en onschendbaarheid te kunnen vieren. Terwijl de technologie dat paradijselijke leven binnen handbereik lijkt te brengen, worden zaken die vroeger niet of nauwelijks werden opgemerkt steeds grotere strijdpunten.

We leven in een tijd van overgang: van de tijd waarin de toekomst alleen maar rijker zou worden en gelukkiger, naar een tijd waarin nieuwe uitdagingen en gevaren blijken te bestaan. Of het nu migratie is, oorlog en geweld ver weg of dicht bij huis, of de aloude zingeving van het bestaan. Bij het schrijven moest ik dan ook wel eens denken aan wat Karl Marx en Friedrich Engels betoogden in hun *Communistisch manifest* (1848): ‘Al het feodale en al het vaststaande verdampt, al het heilige wordt ontwijfd, en de mensen zijn eindelijk gedwongen hun plaats in het leven, hun wederzijdse betrekkingen met nuchtere ogen te bezien.’

De vraag die ik mij hierbij stelde, was of wij onszelf en onze veranderende omgeving wel ‘met nuchtere ogen’ bezien. Is de maatschappij, en daarbinnen die rechtsorde, wel zo’n nuchtere aangelegenheid geworden? Of zijn het, net als bij de oude Grieken en Romeinen, de emotionele argumenten die het belangrijkste zijn geworden in de processen van verandering die vanzelf op gang komen of die actief in gang worden gezet? Schreef Cicero in *De ideale redenaar* niet ‘dat de toehoorder zelf zo beïnvloed wordt dat hij meer door opwellingen en emoties wordt beheerst dan door een weloverwogen oordeel’? Juristen die een pleidooi moesten houden hield hij voor dat mensen ‘veel vaker een beslissing nemen op grond van haat of liefde, voorkeur of

antipathie, verdriet of vreugde, hoop of vrees, illusies of andere emoties dan op basis van de ware toedracht of van vaste regels – rechtsnormen, procesformules, wetten'. Hij had het natuurlijk ook over politici, kooplieden of burgers die een medeburger, of een heel publiek tegelijk, wilden overtuigen.

Zoals de tijd zelf verandert, en daarmee de gewoonten, gebruiken en het denken en doen, zo verandert ook de taal. Soms is de behoefte om niet verstaan te worden door niet-ingewijden taalvormend, zoals medici, juristen en ook kunstcritici maar al te goed weten. Soms is onbegrip een taalvormend element. Zo spreken we van een *eldorado*, terwijl we eigenlijk zouden moeten spreken van een dorado. Alles verandert, alles stroomt, om het filosofische cliché van Heraclitus aan te halen.

Alles verandert ook in het denken over de vraag welk gedrag wij geoorloofd achten, wat wij strafbaar vinden, en als de anderen ervan zijn overtuigd dat iets niet geoorloofd is, wat dan het antwoord van 'de samenleving' zou moeten zijn. Hierover gaat dit boek. De kern ervan bestaat uit zes hoofdstukken waarvan de eerste vijf afzonderlijk in 2017 zijn verschenen in het liberaal-intellectuele weekblad *De Groene Amsterdammer*. Een fragment uit hoofdstuk 6, over de cultuur van het slachtoffer, verscheen eerder in dagblad *Trouw*.

De vorm ervan is, in de journalistieke taal van hoofdredactrice Xandra Schutte, die van de *repolyse*, een combinatie van de woorden reportage en analyse. Dit woord heeft zij op mijn huid gebrandmerkt, al kende ik de bijbehorende praktijk vanzelfsprekend al decennia, uit mijn journalistieke tijd maar ook als hoogleraar aan de Erasmus Universiteit, die tevens een kwarteeuw verantwoordelijk was voor de opleiding van academisch gevormde journalisten. Ik dank Xandra, en ook *Groene*-redactrice Margreet Fogteloo, voor de steun voor dit project, dat mede tot stand kon komen dankzij het Fonds

1877. Een betere inspirator en redacteur dan Xandra kan een wetenschapper die een breed publiek zoekt zich niet wensen.

In menig voorwoord van al die boeken die ik voor dit onderzoek naar 'de ernstig geschokte rechtsorde' raadpleegde, kon ik lezen dat het project 'geen soloproject' was, en dan volgde er vaak een lange lijst van namen. Afgezien van alle reeds vermelde gesprekspartners – Dank! – volgt die lijst hier niet. Want ik heb dit onderzoek vrijwel in mijn eentje verricht, en met veel plezier, heel veel plezier. Maar één persoon mag hier niet onvermeld blijven, en dat is mijn aloude vriend Maarten Huygen. Hij was bereid de tekst te lezen met het kritische oog waarmee hij begiftigd is. Dank! Als er fouten of slordigheden in de tekst zijn blijven staan, ben ik vanzelfsprekend de enige verantwoordelijke.

Naast Xandra Schutte wil ik ten slotte de uitgever bedanken voor het vertrouwen in de publicatie, en met name redactrice Inge van der Bijl, die beschikt over een zonnige, zorgvuldige en zorgzame natuur.

Amsterdam, februari 2018